

рецидиву злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2014. № 3. С. 123-125

4. Кримінально-виконавчий кодекс: Закон від 11.07.2003 № 1129-IV. Дата оновлення: 20.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/conv> (дата звернення: 24.05.2022).

5. Чечин М. Ю. Проблеми здобуття освіти засудженими до позбавлення волі. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. Вип. 6 (2). С. 133-136.

6. Черкаський Я. А. Освіта дорослих засуджених у пенітенціарних установах Великої Британії: організаційний аспект. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 2019. Вип. 1, С. 171-183.

7. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: Інформаційний бюлетень Департаменту ДКВС Міністерства юстиції України. Київ, 2017. 34 с.

8. Шевченко О. Д. Взаємодія пенітенціарної, освітньої та державно-правової систем з питань, що стосуються забезпечення права на здобуття освіти засудженими до позбавлення волі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 2. С. 33-35.

9. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Освіта засуджених як один із засобів досягнення мети реалізації кримінально-виконавчої політики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2018. Вип. 48. С. 75-77.

10. Сметаніна Н. В., Граб Т. В. До питання реалізації права засуджених на освіту в Україні. *Право і суспільство*. 2019. № 3. С. 185-189.

11. Про затвердження положень про програми диференційованого виховного впливу на засуджених: наказ Міністерства юстиції України від 16.05.2016 № 1418/5. Дата оновлення: 02.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0727-16#n114> (дата звернення: 18.04.2022).

12. Градецький А. В. Освіта як засіб виправлення засуджених. *Держава та регіони*. 2015. №1. С. 51-55.

*Жаровська Г.П., д.ю.н., доцентка,
завідувачка кафедри кримінального
права юридичного
факультету ЧНУ імені Юрія
Федьковича*

Кримінальна юстиція - ключовий суб'єкт публічного врядування в умовах правового режиму воєнного стану

24 лютого 2022 року росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, яка була частиною її агресії проти нашої країни, розпочатої у 2014 році. Європа не бачила збройних конфліктів такого масштабу та жорстокості з часів другої світової війни. Наявні докази підтверджують, що російські війська здійснюють невибіркові атаки, включаючи повітряні нальоти, удари балістичними ракетами та бомбардування. На території всієї України руйнуються житлові будинки, об'єкти комунальної та критичної інфраструктури. За даними Офісу Генерального прокурора, станом на 29 травня 2022 року в Україні зафіксовано щонайменше 14513 злочинів агресії та воєнних злочинів, 6853 злочини проти національної безпеки, 242 дитини загинули, 440 поранено і без врахування з місць активних військових дій.

В аспекті тематики Форуму «Права людини та публічне врядування в сучасних

умовах» доречно згадати визначення Десмонда Кілінга: "Публічне управління — це пошук у найкращий спосіб використання ресурсів задля досягнення пріоритетних цілей державної політики" [1, с. 15]. Публічне врядування стосується функціонування всієї системи політичних інституцій і держави в цілому. Пріоритетом України сьогодні є встановлення миру, відновлення суверенітету і територіальної цілісності України у межах її міжнародно визнаного державного кордону. Усі державні органи України об'єднали свої зусилля задля здійснення потужної відсічі агресивним військовим діям російської федерації. Проте органам кримінальної юстиції в умовах воєнного стану відведено ключову місію. Війна являє собою повний занепад людяності; підриває і обмежує цінності, що лежать в основі прав людини, а разом з ними і правову систему, що має їх захищати. Воєнні дії загрожують правам людини у максимальній мірі. Складно уявити собі, що права людини можуть дотримуватися тоді, коли саме життя людини явно знаходиться під прицілом або під час масових бомбардувань, що прямо чи опосередковано призводять до травм, хвороб, страждань, знищення житла і смерті. Руйнуються системи охорони здоров'я, страждає освіта, права на житло, працю, забезпечення харчами та водою, свобода преси і висловлювань — всі ці права зазнають обмежень, якщо не зникають зовсім.

Проте і під час цього занепаду права людини продовжують діяти, хай навіть у слабшому прояві. І хоча вони не дозволяють побороти все зло, вони забезпечують хоч якийсь мінімальний захист і дають хоч якусь надію на справедливість.

Війна та воєнний стан у країні дозволяють державі «відступити» — або тимчасово відкласти на другий план — деякі зі своїх зобов'язань щодо гарантій з дотримання прав людини. Однак певні права людини, такі як право на життя, право на свободу від катувань, жорстокого або такого, що принижує людську гідність, поводження, ніколи не можна відкладати на другий план. Ці права є основоположними і настільки важливими, що їхнє дотримання необхідно забезпечувати, навіть коли державна безпека знаходиться під загрозою.

Є дві ключові сфери, в яких концепції прав людини і війна можуть вступити у суперечку: перша, найбільш очевидна, стосується війни як такої; друга стосується заходів, які можуть бути вжиті офіційними інстанціями у процесі відбиття агресії Незалежно від причин чи мотивацій війни акт агресії для населення становить утиск їхньої гідності та порушення їхнього права на особисту безпеку, у кращому випадку, та порушення їхнього прав на життя — у гіршому випадку. З точки зору прав людини, ця проблема виявляється більш складною, оскільки комплекс прав людини розроблявся здебільшого для захисту окремих громадян від посягання на їхні права та свободи з боку держави. Тим не менше, уряд держави мають деякі зобов'язання: по-перше, щодо захисту громадян від посягань на їхню особисту безпеку; по-друге, щодо виплати компенсацій жертвам війни.

Щодо захисту громадян на їхню особисту безпеку.

Незадовго до повномасштабного вторгнення рф набрав чинності Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки» від 16 лютого 2022 року № 56/2022 [2]. Правовою основою Стратегії є Конституція України, Закон України «Про Стратегію національної безпеки України» затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року №392/2020, інші закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Ч.1 ст.1 ЗУ «Про Стратегію національної безпеки України» визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвища соціальна цінність в Україні. Реалізація цієї норми Конституції України – головна ціль державної політики національної безпеки [3].

Після 24 лютого 2022 р., станом на 1 травня 2022 р., Верховна Рада ухвалила дванадцять законів про внесення змін до КК України, якими Кодекс доповнено сімома новими статтями, а до двадцяти його статей внесені зміни. В аспекті забезпечення права громадян на захист та права на їхню особисту безпеку Верховна Рада України прийняла Закон України № 2124-IX від 15 березня 2022 року [4], яким доповнила інститут обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння ст. 43-1 «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України», що передбачає перелік діянь, які в умовах дії воєнного стану або в період збройного конфлікту не є кримінально протиправними.

Необхідність появи такої норми обумовлена тим, що права та обов'язки військовослужбовців регламентовані законом, а от з іншими особами, які чинять опір агресору до появи ст. 43-1 питання було відкритим. Як раз дана норма врегулює питання щодо захисту Вітчизни як громадянами, які виконують обов'язок, так і громадянами, які реалізують право на захист Вітчизни.

Відповідно до ст. 65 Конституції України захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадянина України. Слід зазначити, що ст. 65 Конституції України стосується перш за все військового обов'язку, а норми КК України – цивільних осіб, які реалізують свій громадянський обов'язок, шляхом використання права захищати Вітчизну. Право, визначене у ст. 43-1 КК, є абсолютним: кожна особа має право на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України незалежно від можливості уникнення зіткнення, заподіяння шкоди або звернення за допомогою до інших осіб чи органів державної влади, Збройних Сил України (ч. 2 ст. 43-1 КК). Отже, захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є і обов'язком, і правом особи.

Що передбачає ст. 43-1 КК України [5].

Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обставиною, що виключає кримінальну протиправність за будь-яке діяння, що описане як таке у КК України, а саме у ст.43-1.

Так, не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії російської федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Умови правомірності, за наявності яких вчинені діяння, передбачені ст. 43-1 КК України, не будуть кримінально караними:

1. Спрямованість діяння. Дія або бездіяльність, що спрямована на відсіч та стримування збройної агресії російської федерації або агресії іншої країни.
2. Обстановка вчинення. Діяння вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту. Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. Збройний конфлікт має місце у разі фактичного початку воєнних

дій, але ще до оголошення воєнного стану або взагалі у мирний час.

3. Шкода, яка заподіюється. Шкода може бути заподіяна лише життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам.
4. Своєчасність заподіяння. Шкода може бути заподіяна лише протягом часу, поки існує воєнний стан або збройний конфлікт.
5. Вчинені діяння не повинні містити ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. У протилежному випадку особа підлягає кримінальній відповідальності на загальних підставах.

Ч. 2 ст. 43-1 КК України встановлює, що кожна особа має право на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності. Тобто дана норма надає можливість особі вчинити дії, передбачені ч. 1 ст. 43-1 КК України, незалежно від того, чи можна уникнути зіткнення, заподіяння шкоди або звернутися за допомогою до інших осіб, чи органів державної влади.

Також, положення ч. 3 ст. 43-1 КК України дозволяє особі, яка реалізує право на захист Вітчизни застосувати зброю, бойові припаси, вибухові речовини проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України та пошкоджувати і знищувати у зв'язку з цим майно.

Водночас положення частин 1 і 4 ст. 43-1 КК попереджають про недопущення випадків перевищення виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Так ч. 4 ст. 43-1 КК України передбачає, що не вважається виконанням обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України діяння за наявності таких умов: діяння є умисним; діяння явно не відповідає небезпечності агресії або обстановці відсічі та стримування; діяння не було необхідним для досягнення значної суспільно корисної мети у конкретній ситуації; діяння створило загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи настання інших надзвичайних подій більшого масштабу.

Кримінальне провадження, почате за фактом діяння, вчиненого у стані виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни (якщо не було перевищення її меж), підлягає закриттю (п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК).

Слід зазначити, що Законом від 15 березня 2022 р. №2124-IX, крім доповнення КК статтею 43-1, внесено зміни до Закону «Про оборону України» [6] – ст. 1 доповнено визначенням бойового імунітету. У контексті ст. 43-1 КК також слід згадати, що згідно із Законом «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» [7] від 3 березня 2022 р. №2114-IX, який набрав чинності 7 березня 2022 р., Розділ II «Прикінцеві та перехідні положення» Кримінального кодексу України доповнено новим п. 22, згідно з яким цивільні особи не несуть кримінальної відповідальності за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, якщо така зброя застосована відповідно до вимог Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України».

Як зазначає М.І Хавронюк, «фактично законодавець створив три зовні однакових, але при ближчому розгляді вельми відмінних обставини, що виключають протиправність діяння. Однозначності у питаннях щодо кого, коли і якою з них слід керуватися, немає», і пропонує що «слід виходити з того, що Закон від 15 березня 2022 р. №2124-IX регулює ті самі правові відносини, що і Закон «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» від 3 березня 2022 р. №2114-IX. Але оскільки

перший з названих законів прийнятий та став чинним пізніше і регламентує відповідні питання більш широко і детально, то ним фактично скасовано положення другого з названих законів, які з 21 березня 2022 р. не підлягають застосуванню» [8].

Отже, у цивілізованих країнах, де діє принцип верховенства права захист, передбачений правами людини, не припиняє діяти під час війни чи збройних конфліктів, водночас потребує корекції нормативно-правової бази.

Список використаних джерел

1. Keeling D. Management in Government / D. Keeling (1972), London: Allen & Unwin. 210 с.
2. Закон України «Про Стратегію забезпечення державної безпеки» від 16 лютого 2022 року № 56/2022. <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377>
3. Закон України «Про Стратегію національної безпеки України» затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року №392/2020.<https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
4. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану» № 2124-IX від 15 березня 2022.
5. Кримінальний кодекс України. <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>
6. Закону України «Про оборону України» [https://zakon.rada.gov.ua > laws](https://zakon.rada.gov.ua/laws)
7. Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» <https://zakon.rada.gov.ua/go/2114-20>
8. Микола Хавронюк Порушення принципу юридичної визначеності у змінах до Кримінального кодексу під час війни. <https://pravo.org.ua/blogs/porushennya-pryntsypu-yurydychnoyi-nevyznachenosti-u-voyennyh-zminah-kryminalnogo-kodeksu-ukrayiny>

*Огерук І.С., к.ю.н., доц., завідувач
кафедри права ЗВО «Університет
Короля Данила»*

Особливості судового контролю у кримінальному провадженні в умовах правового режиму воєнного стану

Одним із основоположних принципів кримінального процесу є принцип верховенства права, який визначає, що людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями. Саме з метою захисту прав і свобод людини у кримінальному провадженні діє багато механізмів, одним з яких є судовий контроль. На правозахисний характер судового контролю у кримінальному провадженні, зокрема, вказує ст. 206 КПК України, яка регламентує загальні обов'язки слідчого судді щодо захисту прав людини. Позитивне значення судового контролю важко переоцінити, адже завдяки діяльності слідчого судді під час досудового розслідування забезпечуються своєчасним і оперативним судовим захистом права, свободи та інтереси всіх учасників кримінального провадження, а також створюються належні умови для реалізації засади змагальності у кримінальному процесі.

Аналізуючи чинний КПК України, можна констатувати, що судовий контроль має місце в кількох ситуаціях. По перше, якщо мова йде про застосування під час